

pisca, s katerim se je moč popolnoma strinjati, pa je, da so vzroki za nastanek politike sile in s tem tudi kolaboracionizma predvsem v pomanjkanju svobode ter v obstoju vseh vrst dominacije in razrednega zatiranja. Potemtakem bo politika sile izgubila tla pod nogami šele v bodočem kraljestvu svobode. Takrat ne bo več tudi kolaboracionizma, ker enostavno ne bo več mogoč, ker ne bo nikomur potreben.

Publikacija je tudi na zunaj nekaj posebnega. Tiskana je v rjavi barvi ter na finem, brezlesnem papirju. Če smo zgoraj rekli, da avtor v tekstu zelo skopari s konkretnimi zgodovinskimi ilustracijami, pa tega ni mogoče reči o ilustracijah v dobesednem pomenu. Skoraj polovico prostora v knjigi namreč obsegajo fotografije, ki prikazujejo prizore, tudi one najbolj krvave iz »bogate« zgodovine jugoslovanskega kolaboracionizma med zadnjo vojno. Vseh fotografij je 148, med temi jih je pet iz Slovenije. Kot je že utrjeno pravilo, se pri beograjskih publikacijah pri obravnavanju slovenskega gradiva, pojavljajo vsaj pomanjkljivosti, če že ne napake. Tako je tudi v tem primeru. Omenimo samo najizrazitejši spodrseljaj: pod znano fotografijo Italijanov in belogardistov, ki ženejo svojo žrtev, dobesedno piše: »Kulturbundovci in Italijani vodijo pripadnike narodnoosvobodilnega gibanja na streljanje v okolici Kranja 1941!«

Boris Mlakar

Velimir Kraševac-Igor: *Dolenjski puntarji, Zapadnodolenjski odred*, Knjižnica NOV in POS 30/IV, Ljubljana 1985, 366 str.

Po nekajletnem premoru smo v Knjižnici NOV in POS ponovno dobili delo, ki zajema zgodnje obdobje razvoja slovenske partizanske vojske. To pot gre za oris enega od odredov V. grupe odredov, ki pa je po dolžini svojega obstoja tudi med odredi z najdaljšim »stažem«. V slabih petnajstih mesecih, kolikor je obstajal Zapadnodolenjski odred, se je partizanska vojska popolnoma spremenila, z njo pa tudi vloga odredov. Vse to je postavilo pisca oziroma raziskovalca pred vrsto vprašanj, kako reševati odnos med notranjo logiko razvoja enote in širšim kontekstom razvoja in delovanja partizanske vojske.

Knjigo je avtor razdelil na trinajst poglavij in sklepno besedo, ki si, razen enega tematskega, sledijo v kronološkem vrstnem redu. Uvodni poglavji prinašata zaris 5. partizanskega bataljona in Dolenjskega odreda. Iz dveh bataljonov zadnjega je bil ustanovljen Zapadnodolenjski odred ob ustanovitvi V. grupe odredov konec junija 1942 (tozadevna naredba zaenkrat ni znana). Avtor locira ustanovitev odreda na 24. ali 25. junija 1942. V začetku julija je bil odredu pripojen še preostali bataljon II. grupe odredov, ki je ostal na Dolenjskem po odhodu grupe na Gorenjsko. Odredovo operativno območje je obsegalo prostor med kočevsko in dolensko železnico, od Grosupljega do Kočevskega Roga.

V italijanski poletni ofenzivi odred ni bil tako hudo prizadet, kot so bili notranjski, le v 3 B fazi ofenzive je bil začasno razpršen 3. bataljon. Že med naslednjimi fazami ofenzive je glavno poveljstvo večino moštva odredov vključevalo v brigade; od Zapadnodolenjskega odreda tako v začetku in sredi septembra 1942 1. in 2. bataljon v brigado Matije Gubca. Tako je odredu preostal

le 16. 9. obnovljen 1. bataljon, ki se je pozneje razdelil v dva, kot 3. bataljon pa je odredu glavno poveljstvo priključilo t. i. Smrekarjev bataljon, ki mu je le formalno pripadal, saj je z njim razpolagalo samo; uporabljalo ga je namreč za zavarovanje vodstva narodnoosvobodilnega gibanja na Podlipoglavu. Prenovljeni bataljoni so pokrivali tako okolico Ljubljane, dolino Mirne in Suho krajng. Decembra je sledilo ponovno krčenje odreda. 3. bataljdn se je vključil v brigado Trneta Tomšiča, dve četi v brigado Matije Gubca, ena pa je bila prestavljena v Vzhodnodolenjski odred. V odredu so ukinili bataljone, namesto njih pa je imel sprva dve, nato tri čete. Šele marca 1943 je dobil 4. četo, vendar le za kratko, saj je eno četo pritegnilo glavno poveljstvo za zavarovanje vodstva narodnoosvobodilnega gibanja, to pot na Kočevskem Rogu. Te šibke sile niso zmogle večje bojne aktivnosti. V začetku zime so sodelovale pri nekaj akcijah partizanske protiofenzive (Ajdovec, Dob, čiščenje Mirnske doline), temu pa so sledili trije skoraj mirni meseci, ko se je odred omejil na osnovne vojaške funkcije in politično delo.

Edino tematsko poglavje prikazuje politično delo in vzgojo v enoti, največ pozimi in spomladi 1943, in oriše izhajanje odrednega glasila, ki je bilo lažje, ker se je pri eni od čet zadrževala do pomladi 1943 tehnika Urška.

Spomladi se je odred razgibal, aprila dobil nov štab, sodeloval pri napadu na Mokronog in se maja spopadal z italijanskimi enotami okoli Tihaboja, sodeloval nato v zavarovanju napada na Žužemberk, avgusta pa je odred dobil nalogo, da operira med Krko in kočevsko progo. Poleti je odred štel okoli 150 borcev, do začetka septembra pa je s pospešeno mobilizacijo narastel na 230 borcev.

Zadnje poglavje prikazuje odred v burnih dneh kapitulacije Italije. Takrat je odred vkorakal v Kočevje, kjer je razoroževal italijansko vojsko, pomagal pri zbiranju in skladiščenju orožja in opreme, pa tudi čistil Suho krajino bele garde. Že pred objavo splošne mobilizacije se je začela hitra rast enote. 10. septembra so odredove tri čete prerasle v štiri bataljone z okoli 100 borci, dva dni kasneje pa je odred štel že okoli 850 mož, dobil je operativne naloge, 14. septembra pa je bila iz enot Zapadnodolenjskega odreda ustanovljena 9. brigada in vključena v istočasno ustanovljeno 18. divizijo.

Sklepna beseda daje strnjen pregled moči in oborožitve odreda, njegove bojne aktivnosti in sestave odreda, dopolnjuje pa jo seznam borcev odreda in seznam padlih (830 doslej ugotovljenih borcev, pri čemer najbrž niso upoštevani tisti, ki so v odred vstopili ob italijanski kapitulaciji, 210 padlih). Seznam je žal zelo skop, saj vsebuje le letnico in kraj rojstva, pri padlih in umrlih pa še letnico smrti. Knjigo zaključujejo običajno imensko, krajevno kazalo in kazali vojaških ter civilnih ustanov in enot.

Avtor je dobro opravil nalogo, ki je bila sicer v začetku zastavljena precej ožje, in lahko rečemo, da je nastalo solidno delo iz omenjene zbirke. Pritegnil je veliko število ustnih virov (150, od tega 50 pismenih prispevkov), uporabljaj je arhivsko gradivo, ki ga sicer za to enoto ni veliko, manj pa je pritegnil gradivo okupatorjevega izvora, ki bi najbrž marsikje dalo še popolnejšo sliko. Bil je dovolj objektiven pri ocenjevanju moči in uspehov odreda. Zdi se, da je drugi del knjige, ki opisuje odred spomladi 1943 in poleti nekoliko bolj skop kot prvi del.

Ob precej knjigah te zbirke so avtorji zbrali veliko število ustnih izjav, pa tudi daljših pismenih prispevkov pripadnikov različnih enot. Ker je bolj ali manj jasno, da za sistematično zbiranje ustnih virov za obdobje narodnoosvobodilnega boja ne bo več časa niti ni pravih možnosti, bo tako zbrano gradivo sčasoma še pomembnejše. Razmisliti je treba, ali ne bi bilo smotno, da bi ga sčasoma zbrali v eni ali več ustanovah, ki proučujejo obdobje narodnoosvobodilnega boja; tako bi bilo lažje dostopno tudi za poznejša zgodovinska raziskovanja, ko bo živih pričevalcev vedno manj, seveda pa ob upoštevanju dejstva, da so to gradivo zbrali avtorji ali skupnosti borcev posameznih enot. Glede na občutljivost tega vprašanja pa bi pobuda najbrž morala priti iz same borčevske organizacije, svojo vlogo bi tu lahko odigrala prav komisija za zgodovino pri predsedstvu RO ZZB NOV Slovenije kot urednik omenjene knjižne zbirke.

Damijan Guštin

Emil Cesar, *Boj brez puške*, Založba Borec, Ljubljana 1984, 259 str., ilustr.

Ob prebiranju knjige *Boj brez puške* Emila Cesarja ugotavljamo, da te knjige ne moremo prištevati med klasične t. i. zgodovinske knjige, kljub temu da avtor uporablja metodo kritične analize virov, arhivsko gradivo, ustne vire. Delo se od klasičnega zgodovinarskega teksta razlikuje tudi po bogatem besednem zakladu, ki ga barvito uporablja avtor. To nam pojasnjuje dejstvo, da je Emil Cesar zgodovinar in profesor slovenskega jezika in književnosti na Pedagoški akademiji v Ljubljani.

Knjiga je razdeljena na devet poglavij, devet esejev, ki so časovno opredeljeni z letnicami 1929 in 1943. Avtor podrobno analizira in razčlenjuje po znanih arhivskih, časopisnih virih, ki jih dopolnjuje s spomini udeležencev, dogodke iz preteklosti, ki jih tisti, ki se ukvarjajo z zgodovino tega obdobja na splošno poznajo, vendar pa se nam s to knjigo odpirajo iz novih vidikov in z novimi ugotovitvami.

V prvem poglavju, ki ga je avtor naslovil *Knjiga drugova in Slovenci*, je iz do zdaj znanih in novo odkritih virov osvetlil sodelovanje mladih slovenskih pesnikov socialne lirike v tej antologiji jugoslovanske socialne lirike. Knjiga je izšla januarja 1929 v Veliki Kikindi, bila takoj zaplenjena, sodelavci almanaha pa so bili sojeni v velikem sodnem procesu v Veliki Kikindi, pomladi 1930. leta, V Knjigi drugova je sodelovalo devet slovenskih pesnikov (Mile Klopčič, Tone Seliškar, France Kozar, Srečko Kosovel in drugi) s sedemnajstimi pesmimi. Avtor med drugim ugotavlja, da je bila slovenska javnost prek časopisja slabo informirana o procesu, edini vesti je objavila socialdemokratska Delavska politika in to prvenstveno o aretaciji in kasneje o izpustitvi svojega sodelavca Toneta Seliškara. Oblast pa je nad sodelavci almanaha tudi po oprostilni sodbi izvajala pritiske nanje v različnih oblikah: ostali so brez zaposlitve, niso se mogli zaposliti v državnih službah in podobno. Proces v Veliki Kikindi je bil prvi množični proces, naperjen proti književnikom v kraljevini Jugoslaviji.

Neznani zapisi revolucionarnih pesmi v Medjurečju je naslov drugega poglavja, ki nas seznanja z do zdaj malo znano dejavnostjo slovenskih političnih internirancev v Ivanjici v letu 1940 in začetku leta 1941. Kot osnovni vir upo-